

Bem József altábornagy származása.

A Bem-család, ahonnan Bem József tábornok származott, a középkorban nemes lovagi család volt, mely akkor magát „Behem“-nek írta és a 14. század első felétől kezdve a régi aktákon Pan (úr) címmel jelenik meg. Ez a cím azokban az időkben Sziléziában a báróságnak felelt meg.¹ A család leszármazottai 1410-ben szerepeltek a sziléziai lovagság névsorában. Ez a lovagság csapatot szervezett és küldött a német Lovagrend segítségére.² Mégis, nem sokkal a Grunewaldi csata (1410.) után, a Bemek kiléptek a Német Lovagrendből és Jagiello Ulászló szolgálatába állottak. Közülük elsőnek Bem Arnold volt lengyel szolgálatban, „Gluchow“ ura, ki 1420-tól Wałczban a királyi szolgabíró tisztet töltötte be³ és az aktákon a bárói címet használta.⁴ Utódai a tizenötödik század közepén megkapták Lagusowo (németül Laguschov) lovagi birtokait Danzig környékén, s ezt aztán elsőszülöttségi joron, egészen a 17. század első feléig örökölték.⁵ egyidejűleg bekerültek a danzigi szenátusba is, hol hagyományosan a lengyelbarát párthoz tartoztak és nem a Német Lovagrendet pártolókhhoz, mindaddig, amíg erre a két pártra oszlott a danzigi szenátus. Közülük Bem Péter 1570-ben, érdemei elismerésül, Zsigmond Ágost lengyel királytól indigenátust kapott és Lengyelországban is elismertette régi nemességét.⁶ Két

¹ „*Codex Diplomaticus Silesiae*“ Herausgegeben vom Vereine für Geschichte und Altertum Schlesiens. (Breslau 1857—1925) I. II. X. XVIII. XXII. és XXVIII. kötetek:

(Behem Henrik.) I. (1291. sziléziai lovag. Behem Henrik) II. (1534. II. Piast Bolko sziléziai herceg aludvarfőnöke. Behem Vilmos 1528. a sziléziai Opolski hercegségben „úr és lovag“. Behem Witegow (Witko) 1341. a sziléziai hercegségben „nemes úr“! Behem Miklós és Péter Woitsdorf „örökös urai“ (Erbherren) a sziléziai Swidnicai hercegségben 1411-ben.

² „*Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertum Schlesiens*“ XV. k. (Kiadta Grünhagen.)

³ „*Herbarz Polski*“ (Lengyel címereskönyv) I. k. (Kiadta Boniecki Ádám.)

⁴ „*Herbarz Szlachty Polskiej*“ (A lengyel nemesség címereskönyve.) Lásd Rodzina alcím alatt. Kiadta gr. Uruski Severyn.

Levéltári adatok alapján kijavította és kiegészítette Wodarski Sándor, a varsói régi okmányok levéltárának őre. (Varsó 1952.)

⁵ *Danzig szabadváros levéltára*. Abt. 300. H. fol. Li. 28.

⁶ „*Metryki koronne*“ No. 108. Archiwum glówne Akt Dawnych w Warszawie.

évvvel később várgróffá nevezték ki, azaz királyi helytartóvá Danzigban. Ennek a Bem Péternek alakja még nincsen történelmileg feldolgozva, bár a danzigi városi levéltárban őrzött adatok szerint, nagy szerepet játszott a lengyel — danzigi kapcsolatok terén Zsigmond Ágost és Báthory István alatt, sőt még Waza Zsigmond uralkodása elején is.⁵

A következő Bem nemzedék Łaguszowoból az ő hagyományába lép, hűséggel szolgálva a lengyel királyokat. A harmincéves háború alatt elvesztett birtokok utolsó örököse, Bem János, a lengyel nemesi huszárság tagja, az ország határain túlra indult, hogy szerencsét próbáljon. 1644-ben I. Rákóczi György erdélyi fejedelem zászlaja alá állott.⁷ Ez valóban szerencsét hozott neki, mert nemsokára feleségül vette egy magyar főúr leányát, akit a régi latin akták így neveznek meg: „Anna de comitibus in Cosban et Somolyvár.”⁸ Itt a leány családjának akkori birtokairól történik említés, amelyeket most Kosba és Somol néven ismerünk és Tolna-megyében, a tamási járásban találhatók.

Bem József tábornok első magyar ősanyjának igazi nevét illetőleg különböző feltevések éltek. Lengyelországban röviden „de Cosban grófnőnek” nevezték. Csak az utóbbi években állapította meg Szádeczky Lajos, hogy bizonyosan báró Budetini Szunyogh János magyar főúr leánya volt, ki

⁷ Bem József livoniai vadász nemesi igazolása (1755. I. 2.) nemes Bem Albert lwóvi tanácsnok részére, amit 1792 VII. 25-án adtak ki Lwów város aktáiból és hivatalosan megerősített e városnak tanácsa nemes András részére, kit fentemlített Albert adoptált és végül ügyvéd volt a tarnówai „forum nobiliumon”. — A hivatalos pecsétnek és az 1792-i aláírásoknak hitelességét a lwóvi levéltár igazgatósága mellékelten igazolta 1922. X. 10-én. Ebben az igazolásban említett Bem Albert városi tanácsstag és 1774-ben polgármester Lwówban, egy más Bem ágból származott, mely Lwówban letelepedve, az ottani patriciusok közé került. Feleségül vette a fentemlített Wenisno Johannát (Bem András anyját), miután az Bem de Cosban livoniai vadásztól elvált. Ezt a házasságot megelőző részletekről Bialynia-Cholodecki értesít „O herbach Bemów i Bemów de Cosban” (A Bemek és Bem Cosbanok címeréről) című forrásmunkájában (lásd 17. l.) Bem Albert és Wenisno Johanna gyermekei: Jakab, a lwóvi székesegyház kanonoka és János, a lwóvi kormányzó-ság titkára, később tanácsosok voltak. Mindketten megkapták nemességük elismerését Galiciában 1805. évben anyai mostohatestvérükkel Bem Ándrással együtt. Azért tesszük itt ezt a megjegyzést, mert a fentemlített Bem János fiának ugyanúgy József volt a neve, mint Bem József tábornoknak, és mivel azzal egy időben élt Galiciában, a név hasonlósága miatt nem egyszer összekeverik Bem József tábornokkal, unokatestvérével. 1848-ban az osztrák csendőrség ugyanebből az okból tartóztatta fel feleségét (szül. Bobrowska Paulinát), mert a magyar felkelő-tábornok feleségének tartották.

⁸ A kulmi (lengyel Pomeránia) róm. kat. egyházközség halotti levelei.

Sziléziában a lengyel határon fekvő Bielskben várat bírt.⁹ Anyja, Bethlenfalvi Thurzó Anna grófnő, az akkori idők egyik leghatalmasabb nemzetségéből származott, melynek majdnem minden vármegyében voltak birtokai. Az ő révén kerültek ezek a birtokok Szunyogh báró kezébe, ki 1660-ban grófi rangra emelkedett.⁹ Báró Szunyogh leánya ezeknek a birtokoknak az örököse s ezért kapta a „de comitibus in Cosban stb.” címet.¹⁰ Bem János lengyel huszár és Rákóczi csapatainak lovagja, itt kezdte meg családjának magyar tradícióját. Életét mégis mint lengyel lovag fejezte be, mikor visszatérve Lengyelországba, a kozák háborúk alatt mint huszárhadnagy 1651-ben dicsőségesen elesett Berestecko alatt.

Az utána következő nemzedék már Kosbáni Bem. Első képviselőjük ezredes-condottiere, ki a Frigyes nevet viseli. kezdetben lengyel szolgálatban volt és „de Bomsdorf Bem”-nek írta magát. Ez a szolgálata, úgy látszik, nem tartott sokáig, mert elnyerte a malborgi pohárnoki méltóságot.⁷ Később, azaz 1669-től már a „comes de Bomsdorf ab Cosban Bem” nevet használta. Itt nem fogunk részletesen foglalkozni azzal, hogy az ezredes-condottiere milyen úton érte el a grófi címet, mert az túlhaladná jelenlegi munkánk kereteit és a Kosbáni Bem-család belső történetéhez tartozik. Megelégszünk e helyen annak az 1793-i oklevélnek idézésével, amely lengyelországi ükunokájának grófi méltóságát tartalmazza. T. i. Szaniszló Ágost lengyel király, diplomájában megemlékezvén a Bem de Cosban-család grófi címéről, úgy határozza meg, hogy azt „lovagi úton nyerték”.¹¹ Számunkra csak az a fontos, hogy Kosbáni Bem Frigyes volt az első a Bem családban, aki ezt a címet 1669-től Magyarországon viselte és itt földbirtokkal rendelkezett.¹² Feleségével Katalinnal együtt, kinek családi nevét tudományosan eddig még nem sikerült megállapítani és erre vonatkozólag csak feltevésekre támaszkodhatunk, bírta So-

⁹ A budetini Szunyogh-családra vonatkozó akták a m. kir. Országos Levéltárban.

¹⁰ *Szádeczky Lajos*: Notaty do rodziny hr. Bem. de Cosban na Wegrzech“. (Jegyzetek a magyarországi Bem de Cosban-családról), amelyek gr. Bem de Cosban Vladimírnek küldött 1929—34. években.

¹¹ Gr. Bem de Cosban Ferencnek a koronaórség tisztjének diplomája, amelyben megerősítést nyert idegen grófi címének viselési joga, amit Szaniszló Ágost lengyel király adott Varsóban 1793 III. 20-án. (Eredeti je gr. Bem de Cosban Vladimír családi gyűjteményében.)

¹² Ünnepléses főnemesi bizonyáglevél az örökölt idegen grófi cím használatára vonatkozó engedéllyel. Kiadta gr. Bem de Cosban Vladimír részére a m. kir. Belügyminiszter Budapesten 1940 VII. 1-én (272. 751/1940. Bm. szám.)

mol-Kosba várát és birtokait, amelyeket felesége kapott hozományul.¹³ Ez azt mutatja, hogy ama birtokoknak időközben a Szunyogh-család kezéből idegen kezekbe kellett kerülniök. Sajnos ezt pontosan nem lehet tudni, mert az azokból az időkből való levéltárak jelentős részét a törökök megsemmisítették. Mindenesetre ezeknek a kiterjedt birtokoknak nagyobb része, amely a Tamási-Kosba nevet viselte, már akkor a gróf Esterházy család kezében volt (a mai Miklósvár, Tamási környékén).¹³ De az örökölt birtokok által biztosított nagybirtokos élet nem érdeklé az ezredes-condottieret. A különféle forrásokban szétszórt adatok arról tanuszkodnak, hogy — nyilvánvalóan a harc kedvéért — élete végéig különböző zászlók alatt állt. Szolgált a császári seregben, a magyar királyi hadakban, török szolgálatban is találjuk Apafi Mihály erdélyi fejedelemnél,¹⁴ majd a brandenburgi örgrófnál.¹⁵ Mégis minden valószínűség szerint, életét Magyarországon fejezte be és várának kriptájában temették el. A vár bástyájának utolsó romjai (Tamási várostól délre) mind a mai napig megvannak.

Ennek a condottierenek egyik fia gróf Kosbáni Bem Jakab¹² már más típus volt, mint az apja. Ő is elhagyta ugyan hazáját a harcért, még fiatalkorában karddal cserélte fel az ekevasát, de nem pusztán a harc élvezetéért. Ugyanis a császár elleni magyar nemzeti felkelésben vett részt, melynek élén Thököly, a későbbi erdélyi fejedelem, állott. A felkelés bukása után, amelyben Kosbáni Bem Jakab kuruc lovaskapitányi rangot szerzett, természetesen menekülni volt kénytelen Magyarországról. Erős Frigyes Ágost szász választófejedelem lovagi védelme alá állt és mint dragonyoskapitányt 1697-ben vele együtt ismét Lengyelországban találjuk, ősei hazájában.¹¹ Amint tudjuk, 1697-ben Erős Ágostot mint II. Ágostot meghívták a lengyel trónra. Kosbáni Bem Jakab kilépett a katonaságtól és nemsokára Wołyniában telepedett le, második felesége birtokán, ki már lengyel volt, Szczepeńska Anna, a lucki alpolhárnok leánya. Első felesége Esterházy Krisztina grófnő,¹⁶ Magyarországon kolostorba lépett, mivel házasságát, mert protestáns és katolikus között jött létre, érvénytelennek nyilvánították. A Bemek ugyanis a XVII. században protestánsok voltak és csak Lengyelországba való visszatérésük után lettek ismét katolikusok. Azonban Kosbáni Bem Jakab visszavágyódott Magyarországra és életét Magyarországon szerette volna befejezni, itt szerette volna magát eltemet-

¹³ Az Esterházy hercegek levéltára.

¹⁴ Bem de Cosban grófok családi krónikája a XVIII. sz. második feléből. (Bem de Cosban Vladimir családi gyűjteményében.)

tetni.¹⁶ A magyar exmágnásnak és volt kuruckapitánynak ez a vágya nem teljesedhetett be. A Kliszów melletti csatában esett el 1702-ben Szász Ágost király ügyéért, akihez a hála kötelékei fűzték.¹¹

Fia, József¹² livoniai vadász és wolyniani földesúr volt, fiai pedig: az idősebb Vince, ki Słominska Viktoriától,¹⁹ egy petyhorai ezredes leányától született, Szaniszló Ágost kamarása és a galíciai fellebbviteli bíróság tanácsosa lett;¹² a fiatalabbik: András, kinek anyja Venino Joanna, lwówi patriciusleány volt, a nemesi bíróság ügyvéde lett Tarnówban és Krakkóban, majd bíró.¹⁷

Ettől a két unokától ágazik szét Lengyelországban a Kosbáni Bem család főnemesi és köznemesi ága. Ugyanis a fentemlített Vincének és Drucka-Sokolińska Anna hercegnőnek fia Kosbáni Bem Ferenc,¹² a koronaőrség tisztje, Szaniszló Ágost lengyel király uralkodásának utolsó éveiben 1795-ban, ugyanettől a királytól megkapta idegen grófi rangjának megerősítését, melyet később az orosz cári kormány is elismert, ahová ez a wolyniai ág a feloszlás után került. Ennek a Ferencnek és Wielhorska grófnőnek utolsó élő dédunokája gr. Kosbáni Bem Vladimir, orosz cári tiszt volt, a 14. lengyel ulánuszred őrnagya, a „Virtuti Militari” kereszt s a Magyar Érdemrend lovagja stb., ki néhány éve Lengyelországból ismét Magyarországra költözött.¹²

Bem József tábornok Kosbáni Bem Ferenc unoka testvére, a fentemlített Bem Andrásnak és Gołuchowska Ágnesnek fia volt. (Anyja ugyanabból a családból származott, ahonnan gr. Gołuchowski Agenor a hires galíciai államférfiú.) A jövődő tábornok atyja, Lengyelország felosztása után, krakkói földön maradt osztrák uralom alatt (mert ott voltak birtokai Gaj és Buczyna Górna). Az akkori idők magától értetődő világszemléletből kifolyólag törekednie kellett osztrák császári nemességének megerősítésére, amit 1803-ban el is nyert.¹⁸ Mégis a formalisztikus osztrák

¹⁵ „*Preussisches Adelslexicon*“ von Freiherr L. Nostitz-Neukirch, mint a brandenburgi hadak ezredesét említi gr. Bomsdorf néven. De tévesen e nevű család tagjai közé sorolja. Ugyanezt a hibát megismételte a *Deutsch. Allg. „Adelslexicon“* (összeállította Kneschke) is.

¹⁶ De Wyzyce-Wyzycki Miklós lwówi érsek metropolitánának gr. Bem de Cosban Jakab leszármazottaihoz intézett hivatalos levele (1740. II. 11.) (Eredetije Bem de Cosban Vladimir családi gyűjteményében.)

¹⁷ *Białynia — Cholodecki József*: „O herbach Bemów i Bemów de Cosban (A Bemek és cosbani Bemek címereiről.) Megj. „Rocznik Lwowskiego Towarzystwa Heraldycznego“ X. köt.

¹⁸ *Księga Majestatyczna: Metryki Szlacheckie Stanów Galicyjskich.* (Méltóságkönyv: Galíciai társadalmi osztályok nemesi anyakönyvei) XXI. köt. 151. o.

¹⁹ *Księga Majestatyczna: Metryki szlacheckie Stanów Galicyjskich.* II. köt. 43. old.

kormány nem ismerte el régi „de Cosban“ előnevét, amit pedig már az első felosztás után igazolt Galiciában a család idősebb ágának képviselője, a fentemlített Vince,²⁰ — annak ellenére, hogy ez utóbbi pártolta András kivánságát az osztrák hatóságoknál. Andrásnak és utódainak a galíciai nemességgel együtt hivatalosan csak „de Bem“ nevet állapította meg a Római Szent Birodalomban.

De úgy látszik, hogy a tábornok atyja és maga a tábornok is, többre becsülték lengyel és magyar családi tradícióikat, mint a császár által újból elismert jogait. A tábornok atyja az 1803 utáni aktákon általánosan a „de Kosban“ nevet használja (előnevét magyar szokás szerint írva). Tanuskodnak erről többek között leányainak és a tábornok mostohanővéreinek 1807—1810-ből való keresztlevelei,²¹ amelyek pedig osztrák nemesi jogainak rendezése utáni időből valók. Bizonyítja ezt a kielcei telekkönyvi hivatal bejegyzése abból az alkalomból, hogy „de Kosban András“ 1810-ben megvásárolta Slabkowice és Skórzew birtokokat (Stopnicai községben).²² Végül a „Gazeta Rzadowa Królestka Polskiego“ 1840. IV. 23-i száma megboldogult Kosban-Bem örökségéről számol be. Ennek az Andrásnak a gyermekeiben, azaz Bem József tábornokban — aki sohasem kötött házasságot — és testvéreiben kihalt a „de Cosban Bemek“ családjának ez az ága.

Hogy Bem József tábornok mennyire értékelte családjának régi lovagi hagyományait, arról mindenek előtt gr. Ostrowski Lászlóhoz, a lengyel képviselőház elnökéhez 1831-ben írt levele tanuskodik, abból az alkalomból, hogy néhány évi nyugalom után Galiciából a lengyel királyság területére érkezett. Bem József felajánlva szolgálatait a lengyel felkelő hadaknak, levelének egyik töredékében hangsúlyozza, hogy mennyire le van kötelezve a lengyel nemzetnek, „... mely néhány száz évvel ezelőtt a lengyel nemesség sorába iktatta elődeimet...“ — Lengyelországnak joga van ezért hálát követelni.

²⁰ „Akta Szlacheckie Stanóro Galicyjskich“ ad No. 110. ex 1801. Lwówi Állami Levéltár.

²¹ Gaj pod Mogilami (krakkói vajdaság) róm. kat. egyházközség anyakönyvei, az 1807—10. évekből.

²² A kielcei telekkönyvi levéltárnak Stabkowice birtokokra vonatkozó aktái.

²³ „Nowa Polska“ No. 61. 1831. III. 4.

²⁴ Ezt a Bem József tábornok nemességét és származását illető hibát az utóbbi években „Polski Słownik Biograficzny“ (Krakkó 1935.) követte el, hiszékenyen ismételve *Lasocki Zsigmond*nak „Rodzina gen. Bema“ (Varsó 1934.) c. újonnan kiadott értekezését. Ez utóbbi munka alapján véve Bem Albert családjának monografiája, aki a tábornok atyját adoptálta és nem a Kosbáni Bem-családé, amely vérből a tábornok

Ez nagyon szépen foglalja össze azt, amit „noblesse oblige“-nek nevezünk. Az egész levelet, tekintettel annak hazafias tartalmára, mindjárt megérkezése után (nyilván a lengyel kormány javaslatára) kinyomatták a „Nowa Polska“-ban.²³ Ennek köszönhető, hogy e dokumentumnak létezését nem lehet letagadni, hanem a legszebb válasz mindazoknak, akik Bem tábornokban csak a felosztás korának osztrák nemesét látták.²⁴ Bem tábornok, aki — mint ismeretes — csak a grochówi csata (1831 febr. 25.) után érkezett Varsóba, késésének okait ugyancsak az említett levélben magyarázza meg.

A Czartoryski hercegek krakkói könyvtárában található Bem tábornoknak és Czartoryski hercegnek az emigráció alatt folytatott levelezése. A tábornoktól származó levelek borítékaira címeres pecsétje van nyomva.²⁵ Ezen látható, hogy a tábornok nemesi címerének pajzsa alá legmagasabb rendjeleit, a „Virtuti Militari“ és a „Lengyel Becsületrendet“ tette, pajzsa fölé pedig a Római Szent Birodalomban elismert nemesi korona helyett a báróit. Ugyanis a Łaguszówból származó Bemek közt az a hagyomány élt, hogy nekik joguk van arra a koronára, mint Bem Arnold walczi szolgabíró leszármazottainak, kit valószínűleg Jagiello Ulászló elsőnek ismert el közülük Lengyelországban is bárónak. Hogy pedig Bem tábornoknak tudnia kellett igazi elődjéről, abból is látni, hogy néhány emigrációban kelt iratát, amelyeket nem akart saját nevén kinyomatni, Gluchowski álnév alatt adta ki. Mint feljebb megjegyeztük, Bem Arnold is 1420 körül Głuchów úranak, más szóval bárójának, azaz głuchówinak írta magát. Bem tábornoknak a családi hagyományok iránt megnyilvánuló tisztelete akaratlanul is elfogulttá tette ellene a demokrata táborba tartozó lengyel emigránsokat:

...„Wysocki“ — írja Bem tábornok egyik utolsó levelében — „és a hozzá hasonlók minden tettemet elfogultan ítélik meg, mert az ő szemükben én mindig arisztokrata és royalista vagyok; nem akarják megérteni és soha nem is értették meg, hogy én mindenek előtt katona és jó lengyel vagyok.“²⁶

atyja származott. Azonkívül ez a munka a látszat ellenére, hogy forrásokra támaszkodik, valójában nem is említ olyan forrásokat, amelyek azonnal megcáfolnák a szerzőt, de amelyeket ismernie kell annak, aki idegen genealógiáknak helyreigazításába kezd. Itt a Lasocki Zsigmond által elhallgatott forrásoknak csak azt a részét említjük, mely közvetlen kapcsolatban áll jelenlegi munkánkkal.

²³ Ez a pecsét legvilágosabban a No. 5483 (24. old.) kéziratban van lenyomva.

²⁶ Bem tábornoknak, már mint Murad Pasának, gr. Teleki Sándorhoz, volt adjutánsához írt levele (Aleppó 1850 VIII. 5.) Báró Nyáry Albert gyűjteményéből.

Tehát mindenek előtt katonának tartotta magát, éppen úgy, mint azok az ősei, kik mindig többre becsülték a kardot az ekevasnál és szívesen elhagyták ezt az ekevasat, amikor alkalmuk volt kardot rántani.

Bem tábornokban annak ellenére, hogy már modern vezér, aki lángésszel tudta kidolgozni a vezérkari térképen az ellenség bekerítésének vagy meglepetésének tervét, mégis maradt benne valami őseiből, a régi típusú lovagokból. „Bem inkább középkori kóborlovag, mint modern tábornok“ — írja róla Kołaczkowski ezredes az 1831-i felkelésről írt emlékezéseiben.

Mivel kedvét lelte a villámgyors rajtaütésekben, Bem tábornok a döntő pillanatban hirtelen megjelent lovával az első csapatok között és személyesen vezette őket bravúros támadásra. Ez mind a régi, nagyon régi hadvezéreknek, lovagoknak a szeretete, megbecsülése... Ezért imponált annyira személyes bátorságával minden emberének Lengyelországban is 1831-ben, Magyarországon is a szabadságharc idején.

Amikor Bem József — Murád Pasa 1850 december 10-én utód nélkül meghalt, az iganiei és ostrolenkai hős, a székelek legendás vezére Erdélyben, — végül is török tábornagy, elmondhatta magáról, hogy nemcsak méltóképen megőrizte családjának lovagi hagyományait, hanem a legnagyobb lovagok seregébe lépett, kik csak Lengyelország és Magyarország szabadságáért küzdöttek.

Zaleski Zbigniew